

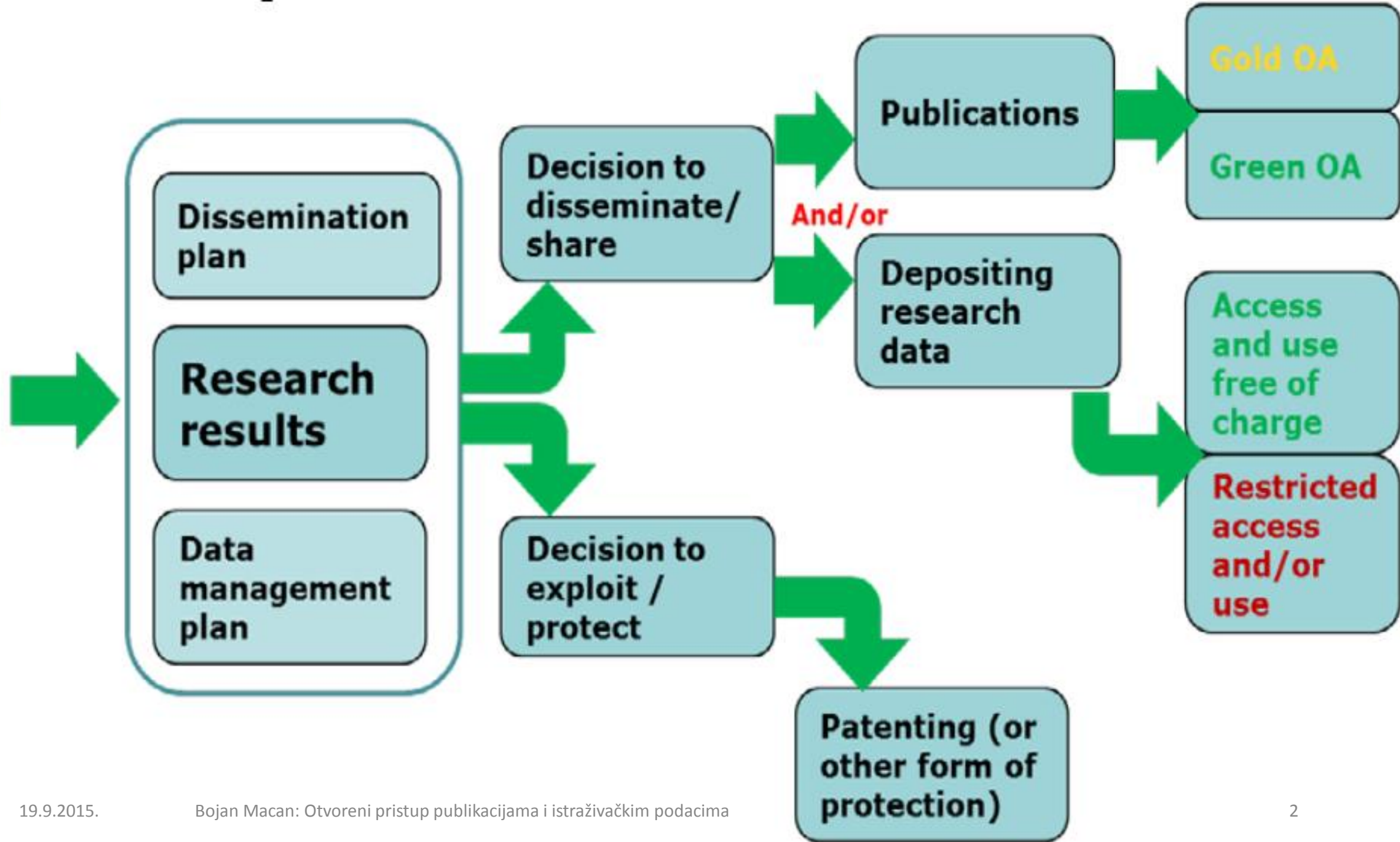
Otvoreni pristup publikacijama i istraživačkim podacima

dr. sc. Bojan Macan

Institut Ruđer Bošković, Knjižnica, e-mail: bmacan@irb.hr

Research

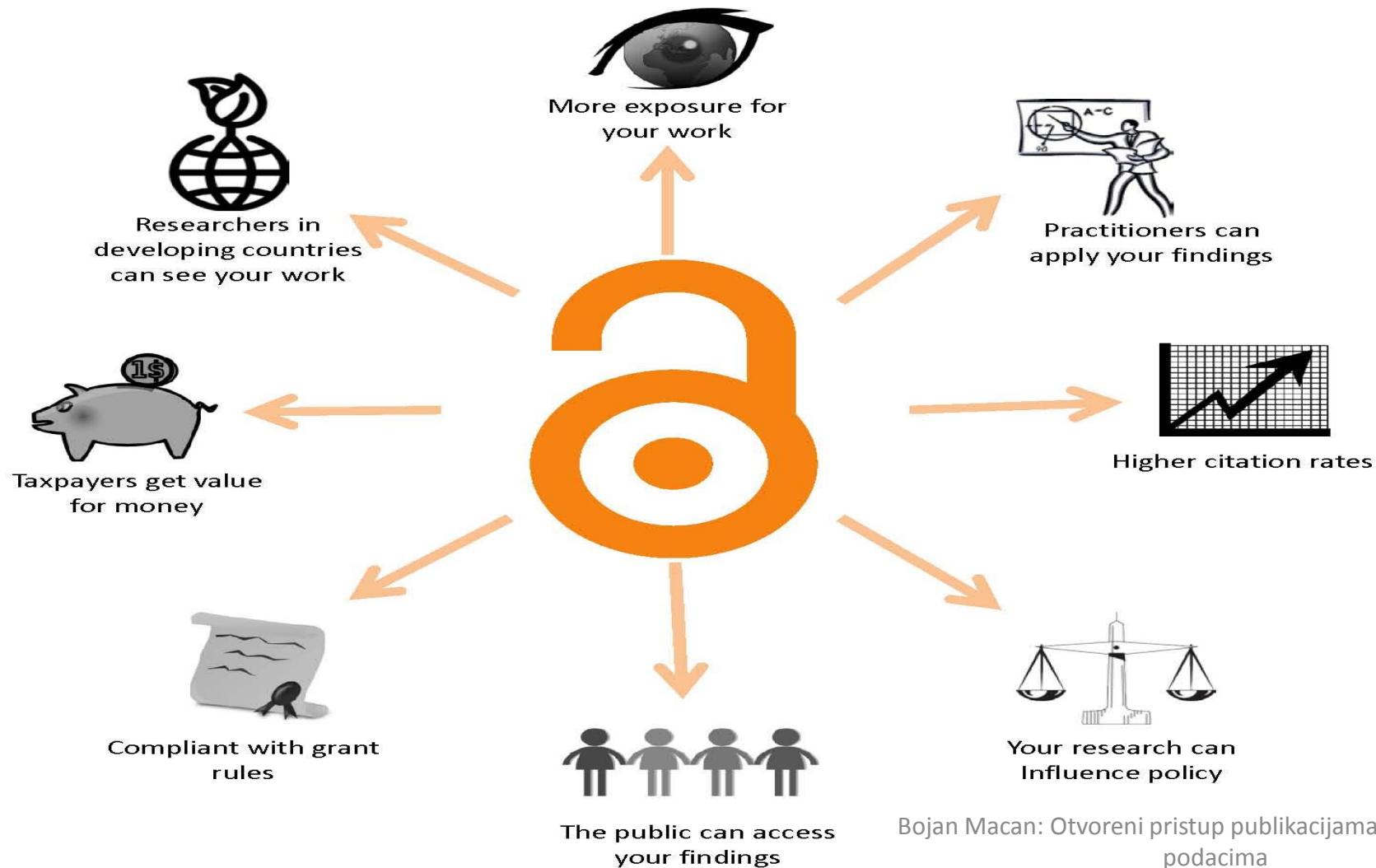
Otvoreni pristup znanstvenim informacijama

Otvoreni pristup (eng. Open Access, OA) literaturi podrazumijeva digitalni, mrežni, besplatni pristup literaturi koji je ujedno slobodan i od većine zabrana vezanih uz autorska prava i licence.

P. Suber

- **Gratis OA** je besplatan, ali ništa slobodniji od toga. Korisnici još uvijek moraju tražiti dopuštenje za korištenje koje prelazi primjereno korištenje (eng. fair use). Gratis OA miče financijske barijere pristupa, ali ne i barijere dozvola korištenja.
- **Libre OA** je za korisnika besplatan, ali i također slobodan od nekih ograničenja vezanih uz autorska prava i licenciranje. Korisnici imaju dozvolu prijeći primjereno korištenje na određene načine... Libre OA miče financijske barijere i barem jedan dio barijera dozvole korištenja.

Dobrobiti otvorenog pristupa

Načini ostvarivanja otvorenog pristupa

- 2 glavna načina ostvarivanja otvorenog pristupa:
 - arhiviranje/samoarhiviranje i izgradnja mreže institucijskih ili predmetnih repozitorija znanstvenih radova (**zeleni put OA**)
 - publiciranje radova u časopisima koji su dostupni u otvorenom pristupu (**zlatni put OA**)

Zeleni put OA

- **arhiviranje/samoarhiviranje cjelovitih tekstova radova u otvoreno dostupne repozitorije znanstvenih radova**
- otvoreno dostupni repozitoriji
 - tematski repozitoriji
 - institucijski repozitoriji
 - repozitoriji znanstvenoistraživačkih podataka...
- obično se temelje na samoarhiviranju radova od strane samih autora
- najčešće u nadležnosti knjižnica
- mogu se definirati prava pristupa na razini pojedinog rada

OA repozitoriji u Hrvatskoj

- [FULIR - Repozitorij Instituta Ruđer Bošković](#)
- [Repozitorij Medicinskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu](#)
- [Repozitorij Filozofskog fakulteta u Zagrebu](#)
- [Repozitorij Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu - DIGRE](#)
- [Repozitorij Fakulteta strojarstva i brodogradnje Sveučilišta u Zagrebu](#)
- [Digitalni akademski repozitorij NSK – DAR](#)
- [Digitalna zbirka HAZU – DIZBI](#)
- [Digitalni akademski arhivi i repozitoriji - DABAR](#)

OpenDOAR – The Directory of Open Access Repositories

Također „zeleno”...

- samoarhiviranje na vlastitim mrežnim stranicama znanstvenika
- samoarhiviranje u [Hrvatskoj znanstvenoj bibliografiji – CROSBI](#)
- samoarhiviranje u predmetnom repozitoriju – npr.: [arXiv](#)
- samoarhiviranje na društvenim mrežama – npr.: [ResearchGate](#), [Academia.edu](#)...
- potrebno provjeriti koja verzija rada i pod kojim uvjetima se smije samoarhivirati:
 - rukopis poslan na recenzijski postupak – tzv. *preprint*
 - rukopis prihvaćen za objavljivanje – tzv., *postprint*
 - objavljena verzija rada – tzv., *izdavačeva verzija rada*

OA i autorska prava

- autori su izvorni nositelji autorskih prava (moralnopravne i imovinske komponente) vs
- *Ugovor o prijenosu autorskih prava na izdavača (eng. Copyright Transfer Agreement)* – autori potpisivanjem takvog ugovora prenose imovinskopравnu komponentu autorskog prava na izdavača (pravo objavljivanja, umnožavanja, diseminacije te pravo stjecanja imovinske koristi od tih radnji)
- mogućnost pregovaranja oko autorskih prava koja se predaju izdavaču (npr.: http://oad.simmons.edu/oadwiki/Author_addenda)
- Creative Commons licence (<http://creativecommons.org/>) - alternativa

VAŽNO: zadržati pravo diseminiranja završne verzije rukopisa prihvaćenog za objavljivanje (*postprint*) u otvorenom pristupu (npr., kroz digitalne repozitorije, društvene mreže, osobne mrežne stranice i sl.)

Autorska prava - provjera

- *Ugovor o prijenosu autorskih prava na izdavača (ukoliko je potpisan)*
- mrežne stranice časopisa
- [SHERPA/RoMEO portal](#)
- **velika uloga knjižnica u pružanju podrške i edukacije!**

Autorska prava - provjera

Search - Publisher copyright policies & self-archiving

English | [Español](#) | [Magyar](#) | [Nederlands](#) | [Português](#)

One journal found when searched for: **journal of experimental biology**

Journal: [Journal of Experimental Biology](#) (ISSN: 0022-0949, ESSN: 1477-9145)

RoMEO: This is a [RoMEO blue](#) journal

Paid OA: A paid open access option is **available** for this journal.

Author's Pre-print: author **cannot** archive pre-print (ie pre-refereeing)

Author's Post-print: author **can** archive post-print (ie final draft post-refereeing)

Publisher's Version/PDF: **subject to Restrictions below**, author **can** archive publisher's version/PDF

General Conditions:

- On author's personal website immediately
- If mandated by a funding agency or institution, the author's post-print may be deposited in designated repository after a 12 months embargo period or as mandated
- Authors retain copyright
- Publisher's version/PDF cannot be used
- Must link to publisher version
- Publisher will deposit the final publisher version in PMC for authors funded by RCUK, HHMI, NIH, MRC, Wellcome Trust for release 6 or 12 months after publication (as mandated) or immediately upon payment of fee.
- Non-commercial use

Mandated OA: (Awaiting information)

Paid Open Access: [Open Access](#)

Copyright: [Copyright Permissions](#) - [Self-archiving rights](#)

Updated: 28-May-2014 - [Suggest an update for this record](#)

Link to this page: <http://www.sherpa.ac.uk/romeo/issn/0022-0949/>

Published by: [Company of Biologists](#) - [Blue Policies in RoMEO](#)

This summary is for the journal's *default* policies, and changes or exceptions can often be negotiated by authors.
All information is correct to the best of our knowledge but should not be relied upon for legal advice.

„Zlatni” put OA – OA časopisi

Otvoreno dostupni časopisi koji nude slobodan (otvoreni) pristup cjelovitim radovima na mreži

- Različiti poslovni modeli:
 - besplatan pristup objavljenim radovima; besplatno objavljivanje radova – tzv. **platinasti** ili **dijamantni OA**
 - besplatan pristup objavljenim radovima; naplata objavljivanja radova (autorima i/ili institucijama)
 - besplatan pristup samo onim radovima za koje se plate troškovi objavljivanja u OA – tzv. **hibridni OA**

„Platinasti” („dijamantni”) OA časopisi

- besplatan pristup objavljenim radovima; besplatno objavljivanje radova

- [Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske – Hrčak](#)

- 394 hrvatskih OA časopisa
- cca 131.000 radova s cjelovitim tekstom

[Web version od DOAJ logo](#) by DOAJplus CC BY-SA 3.0

- [Directory of Open Access Journals – DOAJ](#)
- 10 518 OA časopisa iz 134 zemalja svijeta
- cca 2,1 milijuna radova s cjelovitim tekstom

OA časopisi koji naplaćuju objavljivanje

- besplatan pristup cjelovitim tekstovima radova, ali se naplaćuje objavljivanje radova (autorima i/ili njihovim institucijama)
 - npr., Public Library of Science (PLOS) i BioMedCentral (BMC)
 - naplaćuju autorima tzv. '*Article Processing Charges*' (APC)
 - 2.900 USD za PLOS Biology
 - 2.250 USD za PLOS Genetics
 - 1.350 USD za PLOS One
 - PLOS One objavljuje dnevno cca 100 članaka!
 - gotovo svi veći izdavači znanstvenih časopisa izdaju i OA časopise

„Hibridni” OA časopisi

- časopisi koji naplaćuju pretplatu, ali i omogućuju autorima OA opciju objavljivanja članka (uz, naravno, plaćanje naknade)
- tzv., *double dipping journals*

King Kool Corn CC BY-NC-ND 2.0

Predatorski izdavači/časopisi

ConLoot: NECA Elder Predator CC BY-NC-SA 2.0

- izdavači koji objavljuju OA časopise upitne kvalitete
 - autori plaćaju za objavljivanje radova
 - slaba ili nikakva recenzija – prihvataju gotovo svaki rad uz uvjet da se plati za njegovo objavljivanje
- [Beallov popis OA izdavača – potencijalnih ‘predatora’](#)
 - 13.9.2015. – 877 takvih izdavača na listi i broj kontinuirano raste!

Predatorske konferencije

[ConLoot: NECA Elder Predator](#) CC BY-NC-SA 2.0

- eng. *junk conferences, spamferences, bogus conferences, fake conferences...*
- konferencije kojima je glavni motiv zarada
- često 'suraduju' s predatorskim časopisima

- karakteristike:

- obično vrlo široko definirana tematika koju pokriva;
- atraktivna lokacija;
- visoka kotizacija;
- nedostatak akademske afilijacije;
- predatorska marketinška taktika;
- slabi dokazi kontrole kvalitete (loš ili nepostojeći recenzijski postupak)...

OA „mandates”

- obveze stavljanja radova u otvoreni pristup (objavljivanje u OA časopisima i/ili pohranjivanje u OA repozitorije)
- donose ih države, institucije, agencije koje financiraju znanost
- Europska komisija (Obzor 2020), National Institutes of Health (NIH)
- Hrvatska:
 - Zakon o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju iz 2013. godine – obaveza pohranjivanja završnih radova i doktorskih disertacija u digitalni repozitorij NSK
 - Hrvatska deklaracija o otvorenom pristupu (2012.)
 - [Odluka o obvezi pohrane znanstvenih, stručnih i popularnih radova u Repozitorij Instituta Ruđer Bošković - FULIR](#)

Što su istraživački podaci?

Istraživački podaci su podaci koji su prikupljeni, zabilježeni ili generirani s namjerom da ih se analizira i tako dođe do originalnih znanstvenih rezultata

Razine obrađenosti istraživačkih podataka

- Sirovi, inicijalno prikupljeni istraživački podaci (engl. *raw/initially processed data*)
- Istraživački podaci pripremljeni za analizu (engl. *research ready processed data*)
- Objavljeni izlazni podaci koji su rezultat provedene analize istraživačkih podataka (engl. *published output dataset*)
- Verzija podataka prilagođena prezentaciji (engl. *published catalogue type representation of published output dataset*)

Zašto dijeliti istraživačke podatke?

- validacija rezultata
- sekundarne analize
- suradnja
- obrazovanje
- povećana citiranost
- budući kriterij za vrednovanje?!

Plan upravljanja istraživačkim podacima

- engl. *Data Management Plan* (DMP)
- svaka agencija koja zahtijeva DMP ima vlastite specifičnosti
- obično se traži:
 - opis istraživačkih podataka koji će se prikupljati ili generirati tijekom istraživanja
 - standardi / metodologija prikupljanja i upravljanja istraživačkih podataka
 - etička pitanja i pitanja intelektualnog vlasništva
 - plan dijeljenja i pristupa istraživačkim podacima
 - strategija dugoročnog očuvanja

Digital Curation Center

DMPonline

<https://dmponline.dcc.ac.uk/>

Izvorni kod:

https://github.com/DigitalCurationCentre/DMPonline_v4

PROBIOPS Plan

13/13 questions answered

approx. 60% of available space used (max 3 pages)

Plan details

Generic DMP

Share

Export

Data Collection (2 questions, 2 answered)

Documentation and Metadata (1 question, 1 answered)

Ethics and Legal Compliance (2 questions, 2 answered)

Storage and Backup (2 questions, 2 answered)

Selection and Preservation (2 questions, 2 answered)

Data Sharing (2 questions, 2 answered)

Responsibilities and Resources (2 questions, 2 answered)

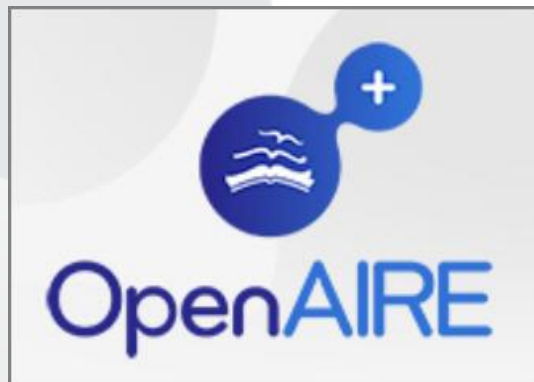

OTVORENI PRISTUP I EUROPSKA UNIJA

i kako se to manifestira na znanstvenike u Hrvatskoj?

Projekti EU vezani uz otvoreni pristup

PASTEUR4OA

OpenAIRE projekti

- OpenAIRE (1.12.2009. – 30.11.2012.)
 - OpenAIREplus (1.12.2011. – 31.12.2014.) – IRB partner
 - OpenAIRE2020 (1.1.2015. – 30.6.2018.) – IRB partner
-
- cilj: izgraditi pan-europsku infrastrukturu (interoperabilni digitalni repozitoriji i nacionalne službe za podršku) koja će biti podrška ostvarivanju otvorenog pristupa u Europi

OpenAIRE portal

- OpenAIRE portal (<https://www.openaire.eu/search>)
- infrastruktura izgrađena u sklopu OpenAIRE projekata
- trenutno povezuje 5933 OpenAIRE kompatibilna izvora podataka koja pružaju otvoreni pristup digitalnim objektima (digitalne repozitorije (publikacija i istraživačkih podataka), agregatore repozitorija, časopise i agregatore časopisa)
- sadrži i podatke o povezanosti publikacija s projektima i znanstvenim podacima

Europska komisija i otvoreni pristup

- [Recommendation on access to and preservation of scientific information](#) (srpanj 2012.)
 - rezultati znanstvenih istraživanja (znanstvenoistraživački podaci i publikacije) koja su financirana javnim novcem trebaju biti diseminirani u otvorenom pristupu
- [Fact sheet: Open Access in Horizon 2020](#) (9.12.2013.)
- [HORIZON 2020 : Multi-beneficiary General Model Agreement](#) (11.12.2013.)
- [Guidelines on Open Access to Scientific Publications and Research Data in Horizon 2020](#) (11.12.2013.) – **VAŽNO!**

Zahtjevi iz Obzora 2020

1. pohraniti strojno čitljivu inačicu *završne verzije rukopisa prihvaćenog za objavljivanje (postprint)* ili *izdavačeve verzije rada* u repozitorij znanstvene literature
2. osigurati otvoreni pristup pohranjenoj publikaciji
 - samoarhiviranje određene verzije rada u repozitorije
 - objavljivanje u OA časopisima + samoarhiviranje u repozitorij

Na samoj publikaciji navesti:

“This project has received funding from the *[European Union’s Horizon 2020 research and innovation programme]* *[Euratom research and training programme 2014-2018]* under grant agreement No [Number]”

Zahtjevi iz Obzora 2020

- bibliografski metapodaci u repozitoriju moraju sadržavati sljedeće podatke:
 - izraze: [*"European Union (EU)" and "Horizon 2020"*] ili [*"Euratom" and Euratom research and training programme 2014-2018*];
 - naziv akcije, akronim i broj projekta (grant number);
 - datum izdavanja, podatak o eventualnom embargo periodu i trajni identifikator publikacije (npr. DOI broj)
- preporučljive su CC-BY i CC-0 licence
- preporučljivo korištenje identifikatora autora (npr. ORCID)
- preporučljivo pohranjivanje izvornih znanstvenih podataka gdje god je to moguće (*Open Data Pilot*)
- preporučljivo korištenje OpenAIRE infrastrukture, odnosno kompatibilnih institucijskih repozitorija (npr. FULIR)

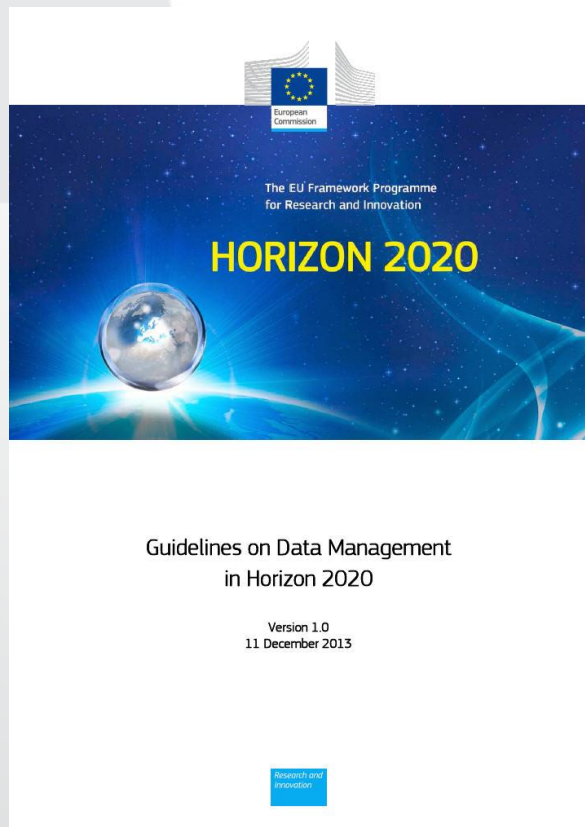
Kako ispuniti zahtjeve Obzora 2020?

- samoarhivirati cjelovite tekstove radova objavljenih u recenziranim publikacijama u digitalni repozitorij kompatibilan s OpenAIRE infrastrukturom, npr.: **FULIR** (<http://fulir.irb.hr/>)
- samoarhivirati cjelovite tekstove radova objavljenih u recenziranim publikacijama u **ZENODO** (<https://zenodo.org/>) – zamjenski repozitorij za sve institucije koje nemaju vlastiti digitalni repozitorij kompatibilan s OpenAIRE infrastrukturom
- **HRČAK** (<http://hrcak.srce.hr>) – OpenAIRE kompatibilan
- **CROSB**I (<http://bib.irb.hr>) – radi se na OpenAIRE kompatibilnosti

Pilot projekt FP7 post-grant OA

- mogućnost plaćanja troškova objave radova (APC) u otvorenom pristupu
- UVJETI:
 - radovi nastali na temelju FP7 projekata koji su završili (do 2 godine nakon završetka)
 - maksimalno 3 publikacije po projektu
 - publikacije moraju biti recenzirane i ako je moguće dostupne pod CC-BY licencom
 - publikacije moraju biti pohranjene u OpenAIRE kompatibilan repozitorij
 - radovi u časopisima i sl. (maks. 2000 EUR) i monografije (maks. 6000 EUR)
- više informacija na: <https://postgrantoapilot.openaire.eu>

Istraživački podaci i Europska unija

http://ec.europa.eu/research/participants/data/ref/h2020/grants_manual/hi/oa_pilot/h2020-hi-oa-pilot-guide_en.pdf

- *"The European Commission's vision is that information already paid for by the public purse should not be paid for again each time it is accessed or used, and that it should benefit European companies and citizens to the full."*

Open Data Pilot

- obveza pohrane i objave istraživačkih podataka nastalih u okviru projekata financiranih od strane EK u sklopu okvirnog programa Obzor 2020
- obuhvaća 7 velikih područja:
 - Future and Emerging Technologies
 - Research infrastructures – part e-Infrastructures
 - Leadership in enabling and industrial technologies – Information and Communication Technologies
 - Societal Challenge: 'Secure, Clean and Efficient Energy' – part Smart cities and communities
 - Societal Challenge: 'Climate Action, Environment, Resource Efficiency and Raw materials' – except raw materials
 - Societal Challenge: 'Europe in a changing world – inclusive, innovative and reflective Societies'
 - Science with and for Society

Open Data Pilot - zahtjevi

1. izrada plana upravljanja istraživačkim podacima tijekom prvih 6 mjeseci trajanja projekta (i naknadno ažuriranje)
2. pohrana u digitalne repozitorije istraživačkih podataka (institucijski/područni/nacionalni digitalni repozitoriji ili ZENODO)
3. omogućavanje pristupa podacima, njihovog rudarenja (engl. *data mining*), iskorištavanja, reprodukcije i diseminacije u otvorenom pristupu (CC-BY ili CC0 licenca)
4. pružanje informacija o alatima i instrumentima potrebnim za validaciju rezultata

Open Data Pilot – mogućnost izuzeća

- mogućnost izuzeća od obveze pohranjivanja istraživačkih podataka u digitalne repozitorije u otvorenom pristupu (engl. *opting out*):
 - očekuje se komercijalizacija rezultata istraživanja
 - sigurnosni razlozi
 - potreba zaštite osobnih podataka
 - ugrožavanje postizanja glavnog cilja istraživanja
 - projekt kao rezultat svojih aktivnosti neće imati nikakve istraživačke podatke
 - drugi opravdani razlozi
- izuzeće se može zatražiti u fazi prijave projekta i/ili tijekom same provedbe projekta

Hrvatska - izazovi

- promjena svijesti znanstvenika o potrebi dijeljenja publikacija i istraživačkih podataka u otvorenom pristupu
- osvještavanje znanstvenika o važnosti zadržavanja određenih autorskih prava nad znanstvenim radovima
- izgraditi kvalitetnu infrastrukturu za pohranjivanje i dugoročno očuvanje publikacija i istraživačkih podataka
- edukacija stručnjaka/knjižničara
- edukacija znanstvenika

Kontakt

Knjižnica Instituta Ruđer Bošković
OpenAIRE helpdesk za Hrvatsku:

openaire@lib.irb.hr

